

NOUS FRAGMENTS DE SACRAMENTARIS CATALANS

per JOAN BELLAVISTA

Els arxius parroquials dels nostres pobles guarden encara moltes sorpreses per als estudiosos de la litúrgia a Catalunya. El fet dels tres fragments que presentem no és pas únic. En tot cas la novetat rau en el fet que, mentre alguns ni són inventariats i estan amenaçats de perdre's, els que ara ens ocupen passaran a ésser coneguts i a engruixir les fonts catalanes per als estudis litúrgics.

El full doblat convertit en carpeta per tal de guardar uns comptes parroquials del s. XVII, ens ha permès d'entrar en contacte amb un sacramentari gairebé mil·lenari. Dos fragments més units amb un cosit d'un parell o tres de cents anys, per tal d'ésser utilitzats com a cobertes, són el testimoni d'un altre sacramentari una mica més tardà.

Els fragments pertanyen a la parròquia de Sant Andreu de Linya, al Solsonès, municipi de Navès.¹ Cal suposar que han estat en ús en la referida parròquia, atès el llarg temps que el seu arxiu els guarda. No deixa, però, d'ésser un gros interrogant pensar que una parròquia tan modesta pogués ésser propietària de dos llibres litúrgics de contingut idèntic. Segurament és raonat de pensar que originàriament algun dels dos fragments devia tenir una procedència diferent, o, allò que és més probable, que es tracta d'algun suplement.

Tots tres documents són de pergami i estan escrits pel davant i pel darrera. Són de format més aviat gran. El més antic fa 25 x 38 cm., i la caixa d'escriptura és de 18 x 28. Té vint-i-set ratlles, és escrit a una sola columna i a dues tintes. El text és en negre i les rúbriques i certes inicials en vermell. La part exterior és més gastada i pràcticament té esborrat el començament i el final de cada ratlla, pel fet de coincidir amb els dos sécs que doblen vers l'interior els dos costats verticals del

1. És un goig, i ensems un deure de justícia, de fer constar el meu agraïment a l'amic Jesús Huguet, a qui dec el coneixement d'aquests fragments i totes les facilitats per a estudiar-los.

pergamí. El vermell d'algunes rúbriques és difícil d'identificar. No hi ha cap miniatura i les caplletres són molt senzilles.

El contingut del document que presentem és el formulari gairebé complet de sis mises votives amb un total de vint-i-una peces litúrgiques. L'anàlisi que en fem més endavant permet d'endevinar-ne la procedència. Tractant-se de peces conegudes, en publiquem només els inicis.

El tipus de lletra, minúscula carolina, petita i poc angulada i més aviat espaiada, sembla que permet de datar el document vers l'any 1000.² Una confirmació suplementària la forneix la comparació amb altres documents d'aquesta època.

El més normal és de suposar que el manuscrit procedeix de l'escriptori de la Seu d'Urgell.

Per bé que el contingut del fragment sigui conegut, creiem que resulta ben interessant de comptar amb un nou testimoni imprès una mica anterior als dos sacramentaris editats de Vic i de Ripoll.³ És per aquesta raó que la transcripció respecta l'ortografia del manuscrit i les seves irregularitats. Hom ha procurat de desfer les abreviacions.

El que ací anomenem segon document sense cap pretensió valorativa, sinó per raó d'ésser d'època més recent, cal situar-lo després de l'any 1050, en el tercer quart del segle XI. Ho aconsellen també el tipus de lletra i el paral·lisme amb altres documents de la mateixa època precedents de la Seu d'Urgell.

Les mides corresponen a un format de 23,5 x 28,5 cm. La caixa és de 18 x 20,5. És escrit a una sola columna de dinou ratlles excepte les lletanies presentades en triple columna. Les dues tintes usades són el negre per al text, i el vermell per a les rúbriques, amb algunes excepcions. De fet, sense massa criteri, el text de la benedicció de l'aigua apareix en tres indrets amb alguna ratlla escrita en vermell. El senyal de la creu, quan és usat, precedeix la paraula, menys en el cas de la invocació trinitària que és posat sobre el nom de cada persona. La primera paraula de cada invocació lletànica i la resposta és resseguida amb tinta vermella, la qual cosa es repeteix en les caplletres; aquestes són senzilles, sense especial interès.

Malgrat que és format per dos pergamins cosits arbitràriament, per sort ofereixen un text seguit amb el resultat d'un ordre de baptisme gairebé complet.

Atesa la seva discreta llargada, hem cregut oportú de transcriure'l íntegrament. Creiem que d'aquesta manera serà més fàcil de seguir

2. És d'aquesta opinió l'amic M. S. Gros, a qui he consultat la datació dels dos documents.
3. A. OLIVAR, *Sacramentario de Vich*, Barcelona, 1953, i *Sacramentarium Rivipullense*, Madrid-Barcelona 1964.

l'estudi comparatiu que hom en fa a partir d'algunes variants. Llevat de desfer les abreviatures i de regularitzar el nom *Iesus Christus*, hem conservat la grafia del text amb les seves irregularitats.

Si hom té present que les actuals edicions de sacramentaris de Catalunya procedeixen de l'àrea de Vic i Ripoll, creiem que l'oportunitat de publicar ara uns testimonis de la Seu d'Urgell no podia ésser qüestionada. Al costat dels altres textos litúrgics d'aquella venerable Seu, el patrimoni català compta ara amb fragments de sacramentari, especialitat litúrgica no representada a l'arxiu capitular almenys pel que fa al s. XI.

Per a la transcripció d'ambdós textos ens servim de claudàtors [] per a indicar els buits reconstruïts. Els parèntesis angulars < > els hem reservats per als mots que haurien de figurar en el text. Les repeticions que caldria suprimir van emmarcades amb el signe | } El (...) indica l'existència d'una paraula que ens ha resultat il·legible.

Les sigles usades són:

- Ver: L. C. MOHLBERG, *Sacramentarium Veronense*, Roma 1956.
 Gel: L. C. MOHLBERG, *Liber Sacramentorum Romanae Aeclesiae ordinis anni circuli*, Roma 1960.
 Ha: J. DESHUSSES, *Le Sacramentaire Grégorien*, Friburg 1971, pp. 85-348. per al text del Sacramentari Adrià.
 Sup: J. DESHUSSES, *Le Sacramentaire Grégorien*, Friburg 1971, pp. 351-605, per al suplement d'Aniana.
 Vic: A. OLIVAR, *El Sacramentario de Vich*, Barcelona 1953.
 Rip: A. OLIVAR, *Sacramentarium Rivipullense*, Madrid-Barcelona 1964.
 MPar: M. S. GROS, *El «Missale Parvum» de Vic*, a *Hispania Sacra* 21 (1968) 313-377.

EL CONTINGUT DELS MANUSCRITS

Les variants constatades a peu de pàgina resultants de la comparació del nostre text amb el corresponent dels sacramentaris gelasià i adrià permeten de veure les preferències del sacramentari català. A través de l'anàlisi de l'exorcisme i del prefaci de benedicció de l'aigua hom constata una vegada més l'opció de la litúrgia romana a Catalunya de combinar la tradició heretada pels sacramentaris gelasià i gregorià. Amb tot, hom va notant una progressiva preferència per la tradició gregoriana. N'és un bon exemple el text que examinem. Només en les disset variants de l'exorcisme *Nec te latet...*, nou, si hi incloem la rúbrica *Post hec...*, són comunes amb l'*Ha* i *Sup*. Precisant més, direm que sis d'aquestes darreres són en l'*Ha* sol, i les dues restants en els dos sacramentaris. Les variants comunes amb el *Gel* són cinc, però mai

aquest darrer no les té en exclusiva; les comparteix sempre amb el *Sup*.

La comparació amb el text de la benedicció de la font baptismal condueix a una conclusió semblant. Atès que el *Sup* per a aquesta benedicció remet al gregorià pur, ací només és possible de comparar el pre-faci urgelienc amb els dels sacramentaris gelasià i adrià. Pràcticament les diferències entre l'un text i l'altre es redueixen a poca cosa més que a concordances gramaticals, al temps del verb o al singular o plural. Allò que esdevé significatiu és adonar-se que gairebé totes coincideixen amb el sacramentari adrià. El text que estudiem encara té comú amb l'*Ha* la rúbrica *Hic suflat*, si bé la posa unes ratlles abans.

Una variant exclusiva del text objecte d'aquest estudi és la fórmula d'unció amb el Crisma. En efecte, només ell qualifica l'«*oleo salutis*» dels sacramentaris de Ripoll i *Missale Parvum*, afegint-hi *oleo xrisma salutis*. Igualment la rúbrica *et linit...* només és en aquest que estudiem.

Pel que fa a la fórmula *et ego...domino nostro*, notem que en els altres dos sacramentaris catalans on també hi és, continua així: *in vitam aeternam. Amen*.

Referint-nos ara a les quatre variants més significatives de l'exorcisme *Nec te latet...*, pròpies de la tradició que segueix el sacramentari de Ripoll i que no es troben en el nostre, direm que aquell sacramentari depèn més del suplement d'Aniana, tot i que dues de les quatre fórmules es troben també en el *Gel*.

En aquest cas, el nostre text ha preferit de seguir la tradició estrictament adriana, malgrat que és, segons sembla, una mica posterior al sacramentari de Ripoll. Llàstima que ens manquin estudis per a poder veure fins on seria lícit de concloure que els sacramentaris de l'àrea de la Seu d'Urgell preferien una tradició gregoriana més pura, lleugerament diferent de la seguida pels altres sacramentaris catalans coneguts.

I

[MISSA PRO MORTALITATE ANIMALIUM]

- 1 [...tibi sem]per [exhibeat servitutem et propi]ciacionis tue beneficia semper inveniant. Per. (=Gel 1396, Ha 913, Sup 1351, Vic 1245, Rip 1635)
- 2 *Alia oracio*. Averte domine quesumus ad fideli[bus]s... (=Gel 1397, Sup 1352, Vic 1246, Rip 1677)

MISSA PRO RELIGIOSIS

- 3 *Oracio*. Deus qui fidelium devocione letaris... (= Gel 1530, Vic 1247)

- 4 *Super oblata*. Cor populi tui... (= Gel 1332, Vic 1248)
 5 *Ad complendum*. Da nobis domine quesumus ambire que recta sin...
 (=Ver 423, Gel 533, Vic 1249)

MISSA IN CONTEMPCIONEM

- 6 Omnipotens sempiternus deus qui superbis resistis... (=Ver 437, Gel 1517,
 Sup 1353, Vic 1179, Rip 1478)
 7 *Alia*. Concede nobis misericors deus s[itu]dia perversa... (= Gel 1518,
 Vic 1180)
 8 *Super oblata*. Ab omni reatu... (= Gel 1519, Sup 1354, Vic 1181, Rip 1479)
 9 *Ad complendum*. Quos refecisti domine... (= Ver 459, Gel 1520, Sup
 1355, Vic 1182, Rip 1480)
 10 *Alia oracio*. Presta quesumus omnipotens deus ut semper rationabilia...
 (= Gel 1521, Sup 1356, Vic 1183, Rip 1681)

MISSA CONTRA IUDICES MALA AGENTES

- 11 Ecclesie tue domine preces... (=Ver 425, Gel 1510, Sup 1357, Vic 1254,
 Rip 1607)
 12 *Super oblata*. Protege nos domine quesumus tuis misteriis... (=Ver 634,
 Gel 1511, Sup 1358, Vic 1255, Rip 1608)
 13 *Ad complendum*. Quesumus domine deus noster ut quos divina... (=Ver
 513, Gel 1512, Sup 1359, Vic 1256, Rip 1609)

MISSA CONTRA OBLOQUENTES

- 14 Presta quesumus domine ut mencium reprobatorum non churemus... (=
 Gel 1256, Sup 1360, Rip 1603, Vic 1257) /[f.]
 15 *Alia oracio*. Conspirantes domine contra tue plenitudines firmamentum...
 (= Gel 1527, Vic 1256)
 16 *Super oblata*. Oblatio domine tuis aspectibus inm{m}olanda... (= Gel
 1528, Sup 1361, Vic 1259, Rip 1604)
 17 *Prephatio*. V<D>usque per Christum. Per quem maiestatem subplici-
 ter exoramus... (= Vic 1260, Rip 1605)
 18 *Ad complendum*. Presta domine quesumus ut per hec sancta que sump-
 simus dissimulatis... (Gel= 1529, Sup 1362, Vic 1261, Rip 1606)

MISSA PRO INIMICIS ET PERSEQUENTIBUS

- 19 Deus pacis charitatisque amator et custos... (=Vic 1175, Rip 1682)
 20 *Super oblata*. Oblatis quesumus domine placare muneribus et nos ab
 inimicis... (= Vic 1176, Rip 1683)
 21 *Prephacio*. VD usque per Christum. Qui redempcionem hac salutem...
 (= Vic 1252)

II

[ORDO AD CATECUMINUM FACIENDUM]

Sancte Ylari	ora	Sancte Sixte	ora
» Ambrosii	»	» Laurencii	»
» Hieronime	»	» Dionissii	»
Sancta Perpetua	»	» Sebastiane	»
» Agnes	»	» Cassii	»
» Sussana	»	» Iuliane	»
» Anastasia	»	» Martine	»
Omnes sancti		» Agustine	»
Kirieleison		» Benedicte	»
Christe audi nos		Sancta Agata	»
Sancta Maria	»	» Lucia	»
Sancte Raphael	»	» Cecilia	»
» Matee	»	Omnes sancti...	
» Iacobe	»	Propicius es[to parce] nobis domine	
» Andree	»	Propicius [esto]	libera
» Simo	»	Ab periculis mortis	»
» Macia	»	Ab oste malo	»
» Marche	»	Ab omni malo	»
» Lucas	»	Per crucem tuam	»
Per sanctam resurrectionem tuam			libera
Peccatores			»
Ut pacem nobis dones			»
Ut rem salubrem nobis dones			»
Ut fructus terre conservare digneris			»
Ut ecclesiam tuam defendere digneris			»
Ut eam semper (...) digneris			»
Ut apostolicum nostrum conservare digneris			»
Ut pontificem nostrum conservare digneris			»
Ut nos (...) digneris			»
Filii dei			»
Agnus dei qui tollis peccata mundi			mittere
Agnus dei qui tollis peccata mundi			parce
Agnus dei qui tollis peccata mundi			mittere

- 2 Nec te latet satanas imminere tibi penas imminere tibi tormenta/im /f.^v minere tibi diem iudicii, diemque supplicii sempiterni, diem qui venturus est velut elibanus ardens. In quo tibi atque universis angelis tuis preparatus sempiternus erit interitus. Et ideo pro tua nequicia dampnate atque (...) dampnande da honorem deo vivo et vero da honorem Iesu Christo filio eius. Da honorem spiritui sancto paraclito et Recede [ab his] famulis tuis et famulabus dei quos hodie deus et dominus noster ad suam sanctam gratiam et benedictionem fontem quam baptismatis dono vocare dignatus es<t>in nomine domini nostri Iesu Christi

- qui venturus es<t>iudicare vivos et mortuos et seculum per ignem.
(= *Gel* 419, *Ha* 359, *Sup* 1080, *Rip* 379, *MPar* 421)
- 3 *Postea tangat singulis nares et aures de exputo et dicit eis*
Effeta quod est adapperire in hodorem suavitatis tu autem effugare diabolo apropinquavit enim iudicium dei (= *Gel* 420, *Sup* 1081, *Rip* *MPar* 424)
- 4 *Post hec tangit de oleo sancto scapulas et pectus et dicit*
Abrununcias satane, R/ Abrenuncio, Et omnibus opperibus suis, R/ Abrenuncio. Et omnibus pompis eius R/ Abrenuncio (= *Gel* 421, *Ha* 361, *Sup* 1082, *Rip* 381, *MPar* 423)
- 5 Et ego te lineo oleo xrisma salutis in Christo Iesu domino nostro (= *Rip*. 381, *MPar* 424)
et linit eum inter scapulas et pectus
- 6 **BENEDICCIO FONTIS** Omnipotens sempiterne deus adesto magne pietatis tue misteriis, adesto sacramentis, et ad creandos novos populos quos tibi fons baptismatis parturit, spiritum adopcionis emitte ut quod nostre humilitatis gerendum est ministerio tue virtutis impleatur effectus. Per. (*Gel* 444, *Ha* 373, *Rip* 383, *MPar* 428).
- 7 Dominus vobiscum R/ Et cum spiritu tuo
Sursum corda R/ /Abemus ad dominum
Gracias agamus domino deo nostro R/ Dignum et iustum est (*Ha* 374a *MPar* 429)
V D [eterne] deus. Qui invisibili potencia sacramentorum tuorum mirabili[ter op]eraris effectum et licet nos tantis misteriis exequendis simus indigni t[ua]men gratie tue doni non deserens etiam ad nostras preces aures tue pietatis inc[lin]a. Deus cuius spiritus super aquas inter ipsa mundi primordia ferebatur ut [iam tunc] virtute sanctificationis aquarum natura conciperet. Deus qui noce[ntis] [mu]ndi crimina per aquas abluens regeracionis speciem in ipsa di[luvi] effusionem signasti. Ut unius eiusdemque helementis misterio et finis esse viciis et origo virtutis. Respice domine in faciem ecclesie tue {tue} et mul[tiplic]a in ea regenerationes tuas, qui gratie tue affluentis impetu letificas civitatem tuam fontemque baptismatis apperis toto orbe terrarum [gentibus] innovandis ut tue maiestatis imperio sumat unigeniti tui gratiam sp[iritu] san]cto.
- 8 *Hic cum manu sua dividens aqua in modum crucis*
Qui hanc aquam regenerandis hominibus preparatam archana sui luminis amixione fecundet, ut sanctificatione concepta ab immaculato divini fontis utero in novam renatam creaturam progenies celestis emergat. Et quos aut sexus in corpore aut etas discernit in tempore, omnes in unam pariat gratiam [mater] infanciam. Procul ergo hic iubente te domine omnis spiritus inmundus abscedat, [procul] tota nequicia diabolice fraudis absistat, nihil hic loci abeat con/trarie virtutis amixcio, non insidiando/[f.v] circumvolet, non latendo subripiat, non inficiendo corrumpat. Sic ec

sancta et innocens creatu<ra> libera ad omni impugnatoris incursum et tocius nequicie purgata dicessu. Sit fons vivus aqua regenerans, unda purificans, ut homnes hoc lavacro salutifere diluendi operate in eis spiritu santo perfecte purgacionis indulgenciam consequantur (Gel 445, Ha 374 b-374 c Rip 384, MPar 429)

- 9 + Unde benedico te creatura aque per deum vivum per deum verum per deum sanctum qui te in principio verbo separavit ab arida, cuius spiritus super te ferebatur, qui te de paradiso manere et in quatuor fluminibus totam terram rigare precepit. Qui te in deserto amaram suavitatem indita fecit esse potabilem, et sicienti populo de petra produxit. Benedico te et per Iesum Christum filium eius unicum dominum nostrum qui te in Kana Galilee signo admirabili sua potencia convertit in vinum. Qui pedibus super te ambulavit, et ad Iohanne in Iordane baptizatus est, qui te una cum sanguine suo de latere suo produxit et discipulis suis iussit ut credentes baptizarentur in te dicentes, Itē docete omnes gentes baptizantes eos in nomine + patris et filii, + et spiritu + sancti (Gel 446, Ha 374c, Rip 384 MPar 429)
- 10 *Hic mutas vocem quassi leccionem*
 Hec nobis precepta servantibus tu omnipotens clemens adesto tu benignus adspira + *Hic suflat. III. {v} vicibus in aqua*
 Tu has simplices aquas tuo hore benedicito (Gel 447, Ha 334d, Rip 384, MPar 429)
- 2 imminere tibi diem] *Gel Sup*, tibi tormenta diem *Ha* | sempiterni] *Ha Sup* | preparatus sempiternus erit] *Ha*, aeternus veniat *Gel*, aeternus veniet *Sup Rip* | Et ideo pro tua nequicia dampnate atque (...) dampnande] *Ha*, Proinde damnate *Gel Sup Rip* | et vero] *Gel Sup* | Da honorem spiritui] *Ha*, filio eius et spiritui *Gel Sup* | paraclito] *Ha* | et recede] *Ha*, in cuius nomine atque virtute precipio tibi ut exeas et recedas *Gel*, in cuius... precipio tibi quicumque es spiritus inmunde, ut exeas et recedas *Sup Rip* | famulis tuis et famulabus] famulis et famulabus *Ha*, famulo dei *Gel Sup* | deus et dominus] *Ha Sup*, dominus deus *Ge* | fontem quam] *Gel Sup* | dignatus est] *Ha*, ut fiat eis templum per aquam regenerationis in remissionem omnium peccatorum *Gel Sup Rip*
- 3 De exputo] *Gel Sup* | Effeta quod est... iudicium dei] *Gel Sup*, Heffeta. *Ha*
- 4 Post hec tangit... et dicit] Postea tangit... et dicit *Ha* | de oleo sancto] oleo exorcizato *Gel Sup*, et vocato nomine singulis dicis *Gel*, crucem faciendo cum pollice, et vocato nomine eius dicat *Sup*
- 5 Et ego te lineo oleo xrisma... et pectus] oleo salutis *MPar*
- 6 nostre humilitatis] *Ha*, humilitatis nostrae *Gel*
- 7 potentia] *Ha*, potentia tua *Gel* | virtutis] *Ha*, virtutum *Gel* | qui gracia] *Ha*, quae *Gel* | impetu] *Ha*, impetum *Gel*
- 8 Archana] *Ha*, Archano *Gel* | pariat] *Ha*, pareat *Gel*
- 9 indita] *Ha*, inditam *Gel*

nos laceracionibus paciariis iniustis nec
plicari se potius amare quod precipis.
Cos piores dñe cōtra tuā plenitudinē
uir tūc p̄f̄t̄ r̄e cōp̄t̄ r̄e t̄ dñe ut
Oblatio dñe tuis aspectibus sup̄ opla
humol̄ adā q̄ ut & nos ab om̄ibus uic
Vusq̄ exp̄m̄ Per quem p̄phatio
maiestatē tuā sub plicuq̄ exoramus
est noxiū ture p̄pellat̄ & q̄d̄ h̄c̄ d̄ n̄ r̄ a
quoque cōtra sup̄bos sp̄s̄ humilitatē t̄
todire cū grām tuā dem̄ter imp̄di
tor cōsili dereliquas̄. se tuo que falli n̄
Pra dñe q̄ ut p̄ h̄c̄ sc̄a que sumpsimus. ad
dissemulatis laceracionibus in p̄boꝝ e
sūt chaucius exsequamur p̄ MISSA p̄
Dsp̄t̄ q̄ chaucius que am̄ r̄
n̄c̄ chaucius que am̄ r̄

· imminere tibi. diem iudicii. diemque supplic
turus es. uel ut cibus ardens. In quo t
spargatur sepius eius est inermis. Et ideo p
q. . . . dampnande de honore dei
apō . . . filio ei. De honore spūs s̄c̄i paraclito
fuit ab eis di. qos odie di. dñs n̄r ad suā scā. C
quā baptis ma. tū dono uocare dignast. es.
es iudicare uiuos & mortuos. ischn pigne
nages. f. uies. Deputo . . . f. r. . .
Effecta quod est ad apperire in hodie p̄m̄ sua uice
app̄m̄ q̄uit em̄ iudicium di. Post hec ta
Sea pulas . . . p̄t̄. et dicit
sacane nuncio omnib. sp̄s̄ ribus
sub. pomps eius. Abrenūcio. Et adō telin
tis in ip̄o ih̄u dñō ip̄o m̄s̄
◊ Nipos sepius ac di. adeo magne pie